

<https://doi.org/10.53656/his2023-4-5-his>

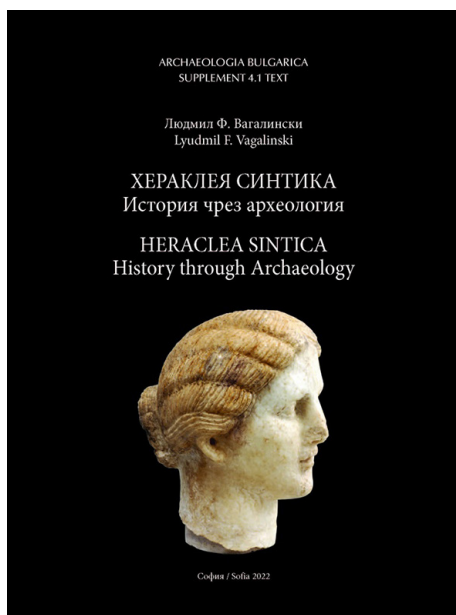
Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

ИСТОРИЯТА НА ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА АРХЕОЛОГИЯТА

Доц. д-р Иво Топалилов

*Институт за балканистика с Център по тракология
„Проф. Александър Фол“ – БАН*

Малко са монографичните издания в българската археология, които са изцяло посветени на проблемите на конкретен античен град в България. Обичайните „заподозрени“ в тези случаи са градовете, разположени в римска Тракия и в долнодунавските провинции и лимес, но не и тези, разположени в югозападна България. И това е логично поради няколко причини, сред които и попадането на въпросния район в „гранична зона“ и съответните ограничения, на които е подложен до 1999 г. Въпреки че последвалата политическа промяна в страната позволи проучването на района, то неговият потенциал на този етап остава все още неразкрит. Действително, при проучванията в последвалите десетилетия, които се извършиха с различен интензитет, се засегнаха множество аспекти, но изследванията, като цяло, са извършени в сравнително ограничени рамки, като това касае дори и град Никополис ад Нестум. Сред тези изследвания обаче изпъква това на Хераклея Синтика или Хераклея на Струма. Предшествано от епизодичните проучвания на А. Милчев през 1958 г. (Milchev 1960), на българо-полската експедиция през 1978 – 1980 г. (Domaradski et al. 2001) и на Ю. Божинова през 1985 – 1988 г., последната проучваща западния некропол на града (Bozhinova 2015), в периода между 2007 г. – 2021 г. се проведеха системни археологически проучвания

(разкопки) в града от екип, ръководен от Людмил Вагалински. Наред с тях се извършиха и теренни издирвания в рамките на града и неговата административна територия. Първичните резултати от тези проучвания намериха място в отчетите в АОР (Археологически открития и разкопки), последвани от редица изследвания на проучвателя върху отделни аспекти, някои от които са под печат (Vagalinski 2015; Vagalinski 2018; Vagalinski 2019; Vagalinski 2020a; Vagalinski 2020b; Vagalinski 2021; Vagalinski in the press; Vagalinski et al. in press) или член на екипа (Sharankov 2016; Sharankov 2017; Sharankov 2020; Sharankov 2021). През 2015 г. е издаден том, специално посветен на Хераклея Синтика (Vagalinski / Nankov 2015). През 2020 г. е направен опит за кратка историческа интерпретация на натрупаната богата археологическа информация (Vagalinski 2020). Монографичното изследване на Л. Вагалински (2022) представлява логичен завършек на многогодишните изследвания, чиято цел е да се установи „надеждна хронология за развитието на града“ (с. 12), като акцентът пада върху разкритата архитектура и нейната хронология. Неслучайно тя заема основно място в книгата (с. 13 – 76).

В структурно отношение книгата може да се раздели на две основни части. В първата част авторът представя в изчерпателен вид резултатите от археологическите проучвания на централния площаден комплекс (първоначално агора, впоследствие форум), жилищните квартали, разположени на север, изток и запад от комплекса, акропола и укрепителната система. В нея ясно проличава рутината на Л. Вагалински като дългогодишен теренен проучвател, който с удивителна лекота представя не само архитектурните останки, но и конкретните археологически ситуации, касаещи поставената цел. А част от тези ситуации са заплетени поради сложността на самия археологически обект, съчетаващ пластове и структури от три последователни периода – елинистически, римски и късноантичен, както и поради невъзможността в някои от случаите за извършването на пълно археологическо проучване или поради ниска запазеност на останките. Разплитането на тези ситуации от проучвателя му позволява да направи анализ на стратиграфските напластявания, покриващи живота в града в рамките на четири селищни периода от времето на Филип II до VI в. сл.Хр., където характерът на отделните пластове е дискутиран и чрез използването на откритите при разкопките находки, но също така епиграфските паметници, проведените интердисциплинарни изследвания и др. Рядкост са напоследък изследванията в българската археология представящи конкретната специфика и детайли на отделните археологическите ситуации, съчетана с богата графична и фотодокументация, какъвто е случаят тук. А това позволява читателят да се потопи и в атмосферата на теренни проучвания и техните специфични проблеми, а не само в общото представяне на резултатите от тях. В хода на анализа се открояват някои интересни проблеми, като например предназначението на верижните помещения, разположени в северната част на

централния площад, земетресението, което е оставило своя отпечатък върху сградите и живота в града след 388 г., възможността за трансформирането на по-ранна езическа култова сграда в християнска базилика между 388 – 425 г., факт, който се открива в империята и Балканите от управлението на Теодосий I насетне, но в днешните български земи се констатира сравнително рядко, проблемите с водоснабдяването и канализацията на града през отделните периоди, трансформирането на по-ранната агора във форум, при който обаче се запазват основни характеристики на агората, позната ни от римските провинции, което се извършило след средата на I в., и по-точно след анексирането на Тракийското царство и превръщането му в римска провинция през 47 г., трансформациите на комплекса и жилищните квартали през отделните периоди на живот на града, възможността хераклеяци да са усвоили по-бързо производството на вар в средата на I в. пр. Хр. в сравнение с останалата част на провинция Македония, където нейното използване се налага постепенно до края на века, вероятността за разрушаването на селището в края на IV в. пр. Хр. от местните тракийски племена (меди и синти) и съществуването на тракийско селище в близост, предхождащо основаването на македонска Хераклея. В своите интерпретации авторът правилно според мен се е ориентирал за търсенето на значението на откритите останки в рамките на градоустройствените практики, разпространени по-скоро в провинция Македония и близко намиращата се Тесалоника (с. 58), отколкото в провинция Тракия, въпреки че границата на последната е преминавала в непосредствена близост до Хераклея и като цяло, самите практики отразяват основните достижения на римляните. Предвид всеобхватността на изследването, където е било необходимо, Л. Вагалински се е консултирал със специалисти. Заедно с увода тази първа част на книгата е представена в шестдесет и осем страници (с. 9 – 77).

Втората част на книгата касае проблемите, свързани с некрополите и използвания погребален обред, административната територия, икономиката, религията и празниците, както и етническият състав на Хераклея (с. 77 – 110). Представеният анализ се базира основно на резултатите от предходните археологически проучвания, някои от които все още чакат своята пълна публикация, които са допълнени с резултатите, получени от теренни издирвания в рамките на града и неговата административна територия, ръководени от автора, както и от публикуването и анализирането на значителен брой епиграфски паметници от Николай Шаранков. В случая с погребенията са представени и тези, които са проучени в рамките на ареята на централния площад. Въпреки извършените теренни издирвания, прилагайки ГИС и въздушно лазерно сканиране, за момента не могат да се определят административните граници на територията на Хераклея (с. 86). За разлика от това обаче, надписите, открити през последните години в града и публикувани изчерпателно от Николай Шаранков, предоставят информация за градската управа и институции в римска Хераклея (с. 91 – 96).

Археологическите проучвания, макар и проведени в центъра на града, също предоставят данни за занаятите, селското стопанство и търговията, последната в своята си цялост насочена от самото начало към Егея и Средиземноморието (с. 101), но през римската епоха разширена към провинция Тракия, Картаген и Средна Италия. Археологическите разкопки за момента са и единствените свидетелства за съществуващите храмове и светилища в града, в случая на Немезида, Херакъл и християнската базилика на форума, а епиграфските паметници разкриват почитаните божества и празници. Любопитното в случая с императорския култ, който е въведен при Тиберий (34 – 35 г.), е представянето на императора с епитета „божествен“, което е най-ранният засвидетелстван до момента пример в Македония (с. 107) (Sharankov 2021, р. 3). Изглежда че Хераклея е била сред изключенията със запазването на македонските имена сред нейното население през целия период на съществуването ѝ и особено в периода след битката при Пидна (168 г. пр.Хр.). Траките пък били изтласкани в планинските области след основаването на македонската колония и до 212 г., или по-скоро 214 г., когато влязъл в сила *constitutio Antoniniana*, те нямали достъп до магистратските и други длъжности в Хераклея (с.109 – 110).

Аналитичният текст е съпътстван от голямо количество илюстративен и графичен материал.

Формулираната цел за установяването на „надеждна хронология за развитието на града“ (с. 12) според мен е постигната успешно. Получените данни от различните проучени сектори позволяват прецизирането на тази хронология и набелязването на значимите моменти в историята на Хераклея по време на вековното ѝ съществуване. Достъпният начин на представяне, съчетан с богатия илюстративен материал, я прави изключително полезна не само за специалистите, но и за студентите археолози при подготовката на техните семинари. Същевременно с това вярвам, че книгата на Людмил Вагалински е задължителна за всеки, който се занимава с проблемите на антична Македония, които до този момент остават по обясними причини встрани от фокуса на българската археологическа наука.

ЛИТЕРАТУРА

- ВАГАЛИНСКИ, Л., 2022. *Хераклея Синтика. История чрез археология. Archaeologia Bulgarica Supplement 4*. София. ISBN 978-619-92330-1-6 (print).
- ДОМАРАДСКИ, М. et al. 2001. *Материали за археологията на Средна Струма* (Разкопки и проучвания 27). София. ISBN 9789544300198.
- МИЛЧЕВ, А. 1960. Археологически разкопки и проучвания в долината на Средна Струма. *Годишник на Софийския университет, Философско-исторически факултет*, т. 53, кн. 1, с. 361 – 463.

- BOZHINOVA, Y., 2015. Hellenistic and Roman Necropolis near the Village of Rupite, Petrich Municipality. In: L. VAGALINSKI & E. NANKOV (Eds.). *Heraclea Sintica: from Hellenistic polis to Roman civitas (4th c. BC – 6th c. AD). Proceedings of a Conference at Petrich, Bulgaria, September 19 – 21, 2013 (= Papers of the American Research Center in Sofia, vol. 2).* pp. 238–254. Sofia: The American Research Center in Sofia. ISSN 236705640.
- SHARANKOV, N. 2021. Five Official Inscriptions from Heraclea Sintica Including a Record of the Complete cursus honorum of D. Terentius Gentianus. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 25, no. 3, pp. 1 – 43. ISSN 1310-9537.
- SHARANKOV, N. 2020. Inscriptions from the Middle Strymon Region (4th c. BC. – 4th c. AD): New Readings and Interpretations. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 24, no. 2, pp. 79 – 123. ISSN 1310-9537.
- SHARANKOV, N., 2017. A Verse Epitaph and Other Unpublished Inscriptions from Heraclea Sintica. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 21, no. 1, pp. 15 – 38. ISSN 1310-9537.
- SHARANKOV, N., 2016. Heraclea Sintica in the Second Century AD: New Evidence from Old Inscriptions. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 20, no. 2, pp. 57 – 74. ISSN 1310-9537.
- VAGALINSKI, L. in the press. The Cult of Heracles in Heraclea Sintica. In: *Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supplementum.*
- VAGALINSKI, L., 2021. A New Marble Female Statue in Heraclea Sintica. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 25, no. 3, pp. 5 – 56. ISSN 1310-9537.
- VAGALINSKI, L., 2020. Heraclea Sintica and Some of Its Recently Found Marble Sculptures. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 24, no. 2, pp. 1 – 39. ISSN 1310-9537.
- VAGALINSKI, L., 2020a. The End of Heraclea Sintica. In: I. Popovic & S. Petkovic, S. (Eds.). *ILLYRICUM ROMANUM: studiola in honorem Miloje Vasić*, pp. 214 – 222. Monographs No 73. Belgrade: Institute of Archaeology. ISBN 866-439-054-1.
- VAGALINSKI, L., 2020b. Late Roman glass furnace in Heraclea Sintica. In: D. TONČINIĆ; I. KAIĆ; V. MATIJEVIĆ & M. VUKOV (Eds.). *Studia honoraria archaeologica. Zbornik radova u prigodi 65. rođendana prof. dr. sc. Mirjane Sanader (=Dissertationes et Monographiae, vol. 9),* pp. 479 – 485. Zagreb: FF press. ISBN 978-953-175-809-3.
- VAGALINSKI, L., 2019. Late Roman Civic Basilica in Heraclea Sintica. In: G. I. FARKAS; R. NEMÉNYI, & M. SZABÓ (Eds.). *Visy 75: Artificem Commendat Opus. Studia in Honorem Zsolt Visy.* pp. 558 – 567. Pecs: CLIR Kutatóközpont. ISBN 978-963-429-481-8.
- VAGALINSKI, L., 2018. A Late Roman Golden Necklace Found in Heraclea Sintica, SW Bulgaria. In: E. KLEININA (Ed.). *Novae. Studies*

and Materials, vol. VI. *Sacrum et Profanum. Haec studia amici et collegae Andrei B. Biernacki septuagennio decant*, pp. 103 – 111. Poznań: Wydawnictwo Instytutu Historii UAM. ISBN: 978-83-65663-80-1.

VAGALINSKI, L., 2015. Recent Archaeological Data about Heraclea Sintica. In: L. VAGALINSKI, L. & NANKOV, E. (Eds.) 2015. *Heraclea Sintica: from Hellenistic polis to Roman civitas (4th c. BC-6th c. AD), International conference, Petrich, 19-21.09.2013* (= Papers of the American Research Center in Sofia 2), pp. 86 – 125. Sofia: The American Research Center in Sofia. ISSN 2367 – 5640.

VAGALINSKI, L. & NANKOV, E. (Eds.) 2015. *Heraclea Sintica: from Hellenistic polis to Roman civitas (4th c. BC-6th c. AD), International conference, Petrich, 19-21.09.2013* (= Papers of the American Research Center in Sofia 2). Sofia: The American Research Center in Sofia. ISSN 2367-5640.

VAGALINSKI, L.; SHARANKOV, N. & KAMENOVA, M., in the press. *Heraclea Sintica: Nemesis at the Arena*. In: S. BLAZEVSKA; C. SNIVELY & E. GEBHARD (Eds.). *Between East and West. Stobi and the Cities of the Roman Provinces in the Balkans. Proceedings of the International Archaeological Conference, Stobi, September 28 – 30, 2018*.

REFERENCES

BOZHINOVA, Y., 2015. Hellenistic and Roman Necropolis near the Village of Rupite, Petrich Municipality. In: L. VAGALINSKI & E. NANKOV (Eds.). *Heraclea Sintica: from Hellenistic polis to Roman civitas (4th c. BC – 6th c. AD). Proceedings of a Conference at Petrich, Bulgaria, September 19 – 21, 2013* (= *Papers of the American Research Center in Sofia*, vol. 2). pp. 238 – 254. Sofia: The American Research Center in Sofia. ISSN 2367-5640.

DOMARADSKI, M. et al. 2001. *Materiali za arheologijata na Sredna Struma* (= *Razkopki I prouchvania*, vol. 27). Sofia [in Bulgarian]. ISBN 9789544300198.

MILCHEV, A. 1960. Arheologicheski razkopki i prouchvania v dolinata na Sredna Struma. *Godishnik na Sofiiskia universitet, Filosofsko-istoricheski fakultet*, vol. 53, no. 1, pp. 361 – 463 [in Bulgarian].

SHARANKOV, N. 2021. Five Official Inscriptions from Heraclea Sintica Including a Record of the Complete cursus honorum of D. Terentius Gentianus. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 25, no. 3, pp. 1 – 43. ISSN 1310-9537.

SHARANKOV, N. 2020. Inscriptions from the Middle Strymon Region (4th c. BC. – 4th c. AD): New Readings and Interpretations. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 24, no. 2, pp. 79 – 123. ISSN 1310-9537.

- SHARANKOV, N., 2017. A Verse Epitaph and Other Unpublished Inscriptions from Heraclea Sintica. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 21, no. 1, pp. 15 – 38. ISSN 1310-9537.
- SHARANKOV, N., 2016. Heraclea Sintica in the Second Century AD: New Evidence from Old Inscriptions. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 20, no. 2, pp. 57 – 74. ISSN 1310-9537.
- VAGALINSKI, L., 2022. *Heraclea Sintica. History Through Archaeology. Archaeologia Bulgarica Supplement 4*. Sofia. ISBN 978-619-92330-1-6 (print). (In Bulgarian).
- VAGALINSKI, L. in the press. The Cult of Heracles in Heraclea Sintica. In: *Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supplementum*.
- VAGALINSKI, L., 2021. A New Marble Female Statue in Heraclea Sintica. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 25, no. 3, pp. 5 – 56. ISSN 1310-9537.
- VAGALINSKI, L., 2020. Heraclea Sintica and Some of Its Recently Found Marble Sculptures. *Archaeologia Bulgarica*, vol. 24, no. 2, pp. 1 – 39. ISSN 1310-9537.
- VAGALINSKI, L., 2020a. The End of Heraclea Sintica. In: I. Popovic & S. Petkovic, S. (Eds.). *ILLYRICUM ROMANUM: studiola in honorem Miloje Vasić*, pp. 214 – 222. Monographs No 73. Belgrade: Institute of Archaeology. ISBN 866-439-054-1.
- VAGALINSKI, L., 2020b. Late Roman glass furnace in Heraclea Sintica. In: D. TONČINIĆ; I. KAIĆ; V. MATIJEVIĆ & M. VUKOV (Eds.). *Studia honoraria archaeologica. Zbornik radova u prigodi 65. rođendana prof. dr. sc. Mirjane Sanader* (=Dissertationes et Monographiae, vol. 9), pp. 479 – 485. Zagreb: FF press. ISBN 978-953-175-809-3
- VAGALINSKI, L., 2019. Late Roman Civic Basilica in Heraclea Sintica. In: G. I. FARKAS; R. NEMÉNYI, & M. SZABÓ (Eds.). *Visy 75: Artificem Commendat Opus. Studia in Honorem Zsolt Visy*. pp. 558 – 567. Pecs: CLIR Kutatóközpont. ISBN 978-963-429-481-8.
- VAGALINSKI, L., 2018. A Late Roman Golden Necklace Found in Heraclea Sintica, SW Bulgaria. In: E. KLEININA (Ed.). *Novae. Studies and Materials*, vol. VI. *Sacrum et Profanum. Haec studia amici et collegae Andrei B. Biernacki septuagennio decant*, pp. 103 – 111. Poznań: Wydawnictwo Instytutu Historii UAM. ISBN: 978-83-65663-80-1.
- VAGALINSKI, L., 2015. Recent Archaeological Data about Heraclea Sintica. In: L. VAGALINSKI, L. & NANKOV, E. (Eds.) 2015. *Heraclea Sintica: from Hellenistic polis to Roman civitas (4th c. BC-6th c. AD), International conference, Petrich, 19-21.09.2013* (= Papers of the American Research Center in Sofia 2), pp. 86 – 125. Sofia: The American Research Center in Sofia. ISSN 2367-5640.

VAGALINSKI, L. & NANKOV, E. (Eds.) 2015. *Heraclea Sintica: from Hellenistic polis to Roman civitas (4th c. BC-6th c. AD), International conference, Petrich, 19-21.09.2013* (= Papers of the American Research Center in Sofia 2). Sofia: The American Research Center in Sofia. ISSN 2367 – 5640.

VAGALINSKI, L.; SHARANKOV, N. & KAMENOVA, M., in the press. *Heraclea Sintica: Nemesis at the Arena*. In: S. BLAZEVSKA; C. SNIVELY & E. GEBHARD (Eds.). *Between East and West. Stobi and the Cities of the Roman Provinces in the Balkans. Proceedings of the International Archaeological Conference, Stobi, September 28 – 30, 2018*.

THE HISTORY OF HERACLEA SINTICA THROUGH THE PRISM OF ARCHEOLOGY

✉ **Dr. Ivo Topalilov, Assoc. Prof.**

Web of Science ResearcherID: GZL-6752-2022

ORCID iD: 0000-0002-0565-2054

Institute for Balkan Studies and Centre of
Thracology “Prof. Alexander Fol”

Bulgarian Academy of Sciences

13, Moskovska St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: ivo.topalilov@balkanstudies.bg